

Lutuň şäheri

Category: Ertekiler, Goşgular, Kitapcy, Magtymgulyny öwreniş, Sözler

написано kitapcy | 23 января, 2025

Lutuň şäheri LUTUŇ ŞÄHERI

kitapcy.ru

Magtymgulynyň eserlerini her gezek okanyňda, bir täze zadyň üstünden barýarsyň. Beýik şahyryň ulanan köp sözleriniň, ýatlan taryhy, legendar, dini şahsyyetleriniň hem-de göterýän geografik atlarynyň aňyrsynda uly maglumatlar ýatyr. Şol zatlar bilen Magtymgulynyň dürlü çeşmeler arkaly doly tanyş bolandygyny baý döredijiliği aýdyň subut edýär. Emma şygyrda az söz bilen köp manyny bermek prinsipine eýeren ussat şahyr geçmişiň taryhy ýa-da gayry wakalaryny beýan edende, olaryň mazmunyny gysgaça ýatlamak ýa-da diňe ýaňzytmak bilen çäklenýär. Hut şuňa görä-de, beýik akyldarlaryň ýa-da «Kuran», «Injil», «Töwrat» ýaly mukaddes kitaplaryň ýörite tefsir-düşündirişler talap edişi ýaly, Magtymgulynyň-da ençeme eserleri aýratyn düşündirişler talap edýär. Şahyryň özi şu meseläni nygtap, sözleriniň gysga, emma düşündirişiniň köpdüğini ýatlapdyr:

Magtymguly, sözün gysga, şerhi köp,

Bilmäne hiç, bilen kişä nyryh köp.

Şahyryň şu ýerde ulanan «şerh» sözünüň manysy «açma, giňeltme; düşündiriş, bir kyn meseläni çözmek we anyklamak üçin ýazylýan düşündiriş» diýmekdir. Hakykatdan-da, Magtymgulynyň käbir eserlerine şeýle düşündirişler berilmese, onuň manysy doly ýüze çykman galýar. Elbetde, şahyryň şeýle häsiyetlij çylşyrymly şygyrlary ýörite ylmy-derñew işini talap edýär, ony ýerine ýetirmek bolsa, ylmy edaralaryň borjudyr. Şeýle uly meselän birki makalanyň möçberinde çözmek hem mümkün däl.

Magtymgulynyň döredijiliginde duş gelýän köp sanly taryhy

şahslat bilen bir hatarda, «Kuranda», «Kasasyl-enbiýada» bar bolan pygamberlet hem ep-esli orun alypdyr. Şol pygamberleriň biri-de Lutdur. Magtymguly «Bary bolmasa» Magrupy bilen aýdyşyk şekilinde ýazan «Eýwany tört» atly goşgularында Lut bklen baglanyşyklu wakany, Lutuň şäheriniň uçran heläkçiligini ýatlaýar:

*Begzadalar galdy çopan gahryna,
Ten kaçan döz getir ýylan zährine,
Bibat bolup, dönsün Lutuň şährine,
Her ülkäniň häkim äri bolmasa.*

Bu ýerde agzalýan Lut kim? Onuň şäheri nireden ol şäher nähili weýran bolupdyr. Ine, şu zatlary bilmek üçin Lutuň ady bilen baglanyşyklı wakalary gözden geçirmeli, «Eýwany tört» şygrynda şahyr Lutuň şäheriniň näme üçin berbat bolandygyny ýaňzydýar:

*Ruhul-emin Jebrayyl hyzmat eder ustada,
Lutuň şähri zynadyr, bary gitdi berbada.*

Şu gysgajyk ýatlamalaryň aňyrsynda uly waka bar. Onuň beýany şeýle:

Ybraýym pygamber haçan-da Müsür ülkesinden göçüp, Palestina gaýdanda, doganynyň oglы Luty-da öz ýany bilen alyp gidýär. Olar öz ýanylary bilen köp baýlyk we mal äkidýärler. Uzak wagt geçmänkä, baran ýerleri olaryň mallaryna darlyk edýär. Şu sebäpli Lut Ybraýymyň ýanyndan göçüp Sedum (Sodom) diýen ýerde ornaşýar. Ol ýeriň ilaty juda betgylyk, bezzat bolup, her hili pyssy-pyjurlyklardan, ýol urmakdan, ogurlyk etmekden gaýtmandyrlar. Belli bir dinleri-de bolmandyr. Emma ol kowum bu erbet işler bilen-de kanagatlanman, has azgynylykly işe görlüp-eşdilmedik ahlaksyzlyga yüz urýarlar, aýallar bilen aragatnaşyk etmegiň deregine oglanlary öz haram işleri (beçebazlyk) üçin peýdalanyp başlaýarlar. Olar özleriniň by gabahat işlerini gizlemekden geçen, gaýtam başgalary-da şeýle iş bilen meşgul bolmaga çagyryarlar. Olaryň binamyslyk işleri, ahlak jähtden pese düşmekleri günsaýyn artýar. Netijede, Allatagala wahý arkaly Luty pygamberlige belläp, şol kowumy

hedaýat etmekligi oňa tabşyrýar. Şondan soň Lut özuniň pygamberdigini äşgär edip, ol kowuma öwüt-nesihat edip başlaýar, olary azgynylykdan el çekmeklige çagyryar. Emma azgynlyk batgasyna batan ol kowum Lutuň pæk ýurekden aýdýan sözlerine asla gulak gabartmaýarlar. Tersine, olar Luty, eger öz çagyryşyndan el çekmese, ýurtdan kowup çykarjakdyklaryny aýdýarlar we öz bet işlerini ýene-de dowam etdirýärler. Lut bu pasyk-azgyn kowumyň duçar bolan ahlaksyzlyk keseliniň beýleki kowumlaryň arasyňa hem ýáýramaklyk howpunyň barlygyny görüp, Hudaýdan olara göz görkezmekligi we olary agyr azaba sezewar etmekligi soraýar.

Allatagala Lutuň haýyyny kabul edýär we öz perişdelerini ol kowumyň üstüne iberip, olara degişli temmj bermekligi, agyr jeza duçar etmekligi buýurýar. Perişdeler Lutuň şäherine barmazdan öñürti Ybraýymyň myhman kabul edýän köşgüne barýarlar. Ybraýym olary geçip barýan ýolagçylar hökmünde kabul edip, köp hezzet-hormat edýär. Semiz bir göle soýup, süýji tagamlar taýýarlap, olaryň öñünde goýýar. Olar tagama el urmaýarlar. Ybraýym bu ýagdaýy görüp howatyrlanýar. Emma uzak wagt geçmäňkä, ýaňky adamlar özleriniň perişdediklerini bildirýärler hem-de Ybraýymyň parasatly bir oglunyň dünýä injekdigini oňa buşlaýarlar. Ybraýym olara garap: «Meniň nähili çagam bolsun, men bir garran adam, aýalym-da şeýle, ol çaga dogurmak ýaşyndan geçen aýal» diýýär. Şu gürrüňleri diňläp oturan Ybraýymyň aýaly Sara gülýär we: «Nähili men çaga dogrup bilerin, men ömrümiň köpüsini geçiren garry kempir, ärim-de meniň ýaly garry» diýýär. Perişdeler olara Allatagalanyň gudratyny ýatladýarlar, onuň isleg-erkiniň tebigat kanunlaryna bagly däldigini duýdurýarlar. Şeýle-de bolsa Ybraýym olardan nähili möhüm iş bilen nirä barýandyklaryny soraýar. Olar: «Biz bir günükär kowumyň üstüne iberildik, şol kowum azgynylyga yüz urupdyr, biziň wezipämiz şol kowuma göz görkezmek we olaryň üstüne azap indermek» diýip jogap berýärler. Bu sözleri eşiden Ybraýym örän gaýylanýar. Ol Lut barada oýlanýar, oňa zeper öydüp tukatlanýar. Emma perişdeler Luta hiç hili zyýan ýetmejekdigi hakda Ybraýymy ynandyrýarlar, diňe onuň aýalynyň, azgynlara kömek edýänligi

ürçin sebäpli, azapdan sypmajakdygyny aýdýarlar.

Perişdeler Ybraýym bilen hoşlaşyp, owadan oglanlar görnüşinde Lutuň mekany bolan Sedum şäherine ugraýarlar, haçan-da şäheriň derwezesine baryp ýetenlerinde, guýudan suw alyp duran bir gyzy görýärler, ondan kömek soraýarlar, olara myhman bolmak isleýärler. Bu gyz Lutuň gyzy eken. Ol gelip kakasyna: «Eý kaka, dervezäniň ýanynda iki sany owadan oglan seni soraýarlar, men hiç haçan şolar ýaly görmegeý oglanlar görmändim, eger kowum olary görseler, hökman azar bererler, iş masgaraçylyga çeker» diýýär. Lut gyzynyň bu sözünden čuň oýa batýar, närahat bolýar, olaryň nähili adamdyklary hakda gyzyndan sorag edýär. Olary kabul edip-etmezlik barada gyzy bilen maslahatlaşýar. Myhman almalymy ýa-da kowumyň azgynçylyk häsiýetini düşündirip, kabul etmekden boýun towlap, ötünç soramalymy? Emma Lutuň pygamberlik derejesi, ýokary adamkärçilik mertebesi ony ikirjiňlenmäge goýmaýar. Ol oglanlary garşylamaga howlugýar, kowum habardar bolmanka, olary gizlinlikde öz öýüne alyp gelýär. Emma Lut kowumdan heder edýärdi, olar gelip, myhman oglanlary zorlap alyp gidäýmesinler diýip gorkýardy, çünkü ol azgynlar nadanlyk zerarly öz tebibini duşman saýyan nähoş ýaly, Lut özlerine duşman we bigäne bilyärdiler. Şol pursatda azgyn kowum bilen pikirdeş bolan Lutuň aýaly bu ýagdaýy aşgär edýär. Myhman oglanlar hakda kowumyň azgyn adamlaryna habar berýär.

Uzak wagt geçmänkä, azgyn jemagat gülüp-oýnap Lutuň gapysyna gelýärler. Lut gorkuly we howsalaly ýagdaýda olaryň öňünden çykýar. Ol azgynlara näçe öwüt-nesihat etse-de, olar gulak asman, bihaýalyk bilen Lutuň öýüne hüjüm edýärler, paýış sözler bilen oña sögýärler. Bu ýagdaýy gören Lut hiç hili çykalga tapman, hatda öz gyzyny olara nikalap bermekligi teklip edýär. Emma haram nebsiň toruna düşen azgynlar göýä diýersiň ker, kör bolan bolan ýaly Lutuň yüzünü görmek we gepini eşitmek hem islemeýärler, diňe oglanlary talap edýärler.

Lut alaçsyz galar umyt gapylary onuň ýüzüne ýapylýar, oglanlaryň giriftar boljakdygy ony uly alada goýýar. Ol čuň gaýga batýar. Gark bolup barýan adamyň özünü halas etmek üçin

her zada ýüz urdu ýaly, Lut-da bu ýagdaýdan gutulmak üçin elinde baryny edýär. Emma hiç hili çykalga tapman, özüniň ol ýurtda ýekeliginden, dost-ýarlarynyň ýanynda däldiginden zeýrenýär. Ol azgyn kowuma ýüzlenip: «Eger meniň güýjüm bolan bolsady, siziň garşyñyzda şeýle horluga duçar bolmazdyn, siz bilwn pugta dikleşip, size gaýtawul bererdim, eger siziň şäheriňizde ýeke bolmadyk bolsam, dost-ýarlarym, dogangaryndaşlarym meniň ýanymda bolan bolsady, onda size göz görkezip, bu haýbat atmalaryňzy-da derbi-dagyn ederdim» diýýär.

Perişdeler Lutuň gahar-gazaba ýugrulan gaýgylý ýagdaýyny görenlerinde oňa göwünlik berip aýdýarlar: «Eý Lut, biz seniň Hudaýyň iberen wekilleridiris. Biz seni halas etmek, azgynlary bolsa jezalandyrmak üçin şu ýere geldik, hatyrjem bol, olar hiç haçan ne saña, ne-de bize el gatyp bilmezler we tizlikdr pyssy-pyjurlyklarynyň netijesini görerler». Köp wagt geçmäňkä, ol azgym kowumy galagoply ýagdaý gurşap alýar, ýüreklerine howp düşýär, her haýsy bir tarapa gaçyp başlaýar. Muny gören Lutuň göwni açylýar. Perişdeler Luta aýalyndan başga maşgala agzalaryny alyp, gijäniň ahyrynda ol ýerden göçmekligi tabşyrýarlar. Lut öz adamlaryny alyp, ol ýerden daşlaşýar. Şol pursatda Allatagalanyň emri bilen ol kowumyň üstüne azap howpy abanýar. Güýcli ýer titräp, Lutuň şäheri agdar-dünder bolýar, soň asmandan daş ýagýar. Ertir turup görseler, Sedum şäheri (häzirki ady Esdem) çöl-beýewana öwrülip, azgyn ilatyň hemme öý-esbaplary weýran bolan eken.

Magtymgulynyň bary-ýogy iki setirde ýatlap geçen wakasynyň dolurak beýany, ine, şu aýylanlardan ybaratdyr. Bu hadysa barada musulmanlaryň mukaddes kitabı bolan «Kuranyň» («Gurhanyň») on dört sany süresinde azda-kände beýan edilipdir. Ylayta-da «Hu:d», «Hyjr», «Şuara» we «Ankebut» sürelerinde Lut pygamberiň başdan geçirilenleri barada ýeterlik maglumat berilýär. «Kurandan» has soň ýazylan «Kasasyl-enbiýa» kitabynda-da Lut hakynda, ýöne käbir üýtgesmeler bilen ýörite bap bar. Şu iki çeşmäni deňeşdirmek arkaly Magtymgulynyň «Kurandan» peýdalananagyyny görmek bolýar. Lut pygamberiň başdan geçirilen gowgalary bilen baglanyşykly bir zady bellemek

gerek. Ol hem bolsa, şeýtanyň ýoluna giden Lut kowumynyň ahlak azgynçylygydyr we oglanlar bilen jyns gatnaşygyny etmelekleridir. Bu elhenç kesel Lutuň zamanynda ýüze çykany sebäpli, araplar oña Liwat ýa-da Liwata at goýupdyrlar. Onuň Ýewropa dillerindäki ady gomoseksualizmdir. «Kuranyň kyssalarynda» görkezilişine görä, ol azgynçylyk keseli gadymu wawilonylaryň, assiriýalylaryň we ýewreýleriň arasynda öñden dowam edipdir. Müsürjň gadym taryhynda dört müň ýyl mundan ozal ol hakda ýatlanypdyr. Gresiyada hem bu kesel gadym döwürlerde bolupdyr, hatda olaryň ertekilerine (mifologiyasyna), syýasy durmuşyna, edebiýatyna we sungatynada aralaşypdyr, çünki gadymy grekler aýallary her bir jahden erkek adamlardan pes hasaplapyrlar. Hristian dini Gresiy we Rime aralaşanda, bu gabahat amaly gadagan edýär.

Yslamdan öñki araplaryň taryhynda hem bu geliksiz adatyň azda-kände bolandygyny gadymy çeşmelerden görmek bolýar. Yslamyň gelmegi bilen onuň köki gyrylýar. Gomoseksualizm ahlaksyzlygy Hytaý, Hindistan we Ýaponiya ýaly ýurtlarda-da ýaýrapdyr. Emma bu azgynçylygyň XVIII-XIX asyrarda ýaýran iň ryswa ýeri Türküstanyň Buhara, Hywa ýaly şäherleridir. Ylaýtada ol häkim toparlaryň arasynda giňden orun alypdyr. Häzirki döwürde asmany (ylahy) şerigatlaryň hemmesi biragyzdan şu gabahat häsiýete garşı göreshärler. Onuň jemgyyetiň ösüşine, ynsanyň mertebesine ýetiejek zyýanyny nazara alyp, «Kuran» oña garşı berk göreship gelýär, jezasyny-da ölüm hasaplaýar. Magtymgulynyň döredijiliginde hem «Kuranda» aýdylyşy ýaly, her dürli azgynçylyk, şol sanda zyna etmeklik iň ýaramaz häsiýet hökmünde berk ýazgarylýar.

Aşyrpur MEREDOW,

TSSR-iň ylym we tehnika boýunça Döwlet baýragynyň laureaty, filologiýa ylymlarynyň kandidaty.

«Edebiýat we sungat» gazeti, 12.04.1991 ý. Magtymgulyny öwreniş